

Omggaan met het vreemde

Veel mediëvisten hebben het geweten dat de

Middeleeuwen onderwerp zijn van het CE in 1998 en 1999.

Menigeen was betrokken bij de nascholing en werd om een bijdrage gevraagd voor de themanummers van KLEIO, Spiegel Historiael en een speciale bundel die maart 1998 zal verschijnen.

Als mediëvist en cultuur-historicus aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam was prof.dr. J. van Herwaarden al snel betrokken bij het nieuwe eindexamenonderwerp. Kleio-redacteurs Wim Rongen en Hans Pols spraken met hem over de stofomschrijving en de Middeleeuwen in de klas.

Voordat ons gesprek goed en wel begonnen is, heeft Jan van Herwaarden ons al op het hart gedrukt bij de behandeling van dit onderwerp vooral aan de leerlingen duidelijk te maken dat het onze eigen voorstellingen zijn die we van de Middeleeuwen maken.

Hij legt uit dat je dit heel goed duidelijk kunt maken aan de hand van de vraag wat onze eigen werkelijkheid is. Probeer die eens in de klas te definiëren. Je komt daar niet uit, want voor iedereen is het antwoord toch anders.

De stofomschrijving

Van Herwaarden wil de discussie over de stofomschrijving niet nog eens herhalen.

'Bij iedere stofomschrijving zijn kanttekeningen te plaatsen, ook bij deze. Ik heb de stukken van het onderwerp Amerika gezien: de hele Burgeroorlog kwam er niet in voor, één van de meest essentiële elementen van die periode. Andere zaken waren belangrijker, vrouwengeschiedenis in dit geval. Hoe zwaarwegend bepaalde oogmerken ook mogen zijn, als het doorzetten daarvan ten koste gaat van de kwaliteit van de hoofdzaak, kun je je over dat soort keuzes eindeloos opwinden. Maar verder was het toch een hele aardige stofomschrijving, die veel mogelijkheden bood.

Maar goed, je krijgt op een gegeven moment de kans om een middeleeuws onderwerp in het eindexamen te realiseren. Die mogelijkheid is er nog nooit geweest. Dan wordt de vraag gesteld: 'Wat gaan we doen?' Daar is als antwoord op gekomen: Europa en de buitenwereld. In wezen is dat vreemd. In het antwoord had het eigene van het

middeleeuwse verleden centraal moeten staan. Dat zou je in zo'n eindexamen gerepresenteerd willen zien. Dat zou ons mediëvisten ook enorm hebben aangesproken, omdat er dan uiteindelijk de mogelijkheid zou zijn het vak dat je lief is, over te dragen aan een veel breder publiek.

'Leerlingen zouden zich moeten realiseren dat er weliswaar een historische werkelijkheid is geweest, maar dat we die nooit zullen kennen.'

Maar er is gekozen voor Europa en de buitenwereld, omdat dat een ongemeen boeiend onderwerp is. De achterliggende gedachte erbij is geweest dat je in de contacten met het vreemde het eigene kunt accentueren. Wanneer leer je jezelf kennen? In een situatie waarin je geconfronteerd wordt met iets anders.

Ik kreeg de hele handel, nadat een concept-stofomschrijving uitgewerkt was, op mijn tafel met het verzoek of ik er commentaar op wilde leveren. De titel was toen 'Kennis op kamelen'. Op een van de kaarten die het wereldbeeld van die tijd representeren zie je een aantal kamelen lopen. Je kunt je dan voorstellen dat ze allerlei dossiers in de tassen

Prof. dr. J. van Herwaarden.

hadden, waarmee wijsheid vanuit het Oosten naar het Westen werd gebracht.

De inhoud heb ik bekeken vanuit de gedachte dat het over de confrontatie met het vreemde moest gaan. Dus niet op een manier van: moet dit allemaal anders? Nee, gewoon, hier ligt iets en hoe kunnen we ermee aan de gang. Wel heb ik hier en daar 'ja, maar ...' gezegd, en dan kwam er een aantal dingen. Maar in principe ben ik ervan uitgegaan dat het geheel geaccepteerd moest worden, want dat kon je niet meer terugdraaien.

Aan de andere kant moet ik ook zeggen dat de verscheidenheid van facetten veel mogelijkheden biedt aan degenen die met het onderwerp moeten werken. Je kunt ontzettend leuke bronnen gebruiken, zowel beeld als tekst. Neem bijvoorbeeld de tekst van Menko, een abt van het klooster Wittewierum uit de dertiende eeuw, over de Mongolen. Hij zette een kroniek die door Emo was begonnen voort. Voor ons Groningers (Van Herwaarden heeft in Groningen gestudeerd) is dat gesneden koek. Menko schrijft over de mare die de ronde doet over de verschrikkelijke Mongolen. Eerst geeft hij min of meer een overzicht van wat hij vernomen heeft en hij gebruikt daarbij ook een aantal authentieke documenten. Daarna komt er een paragraaf waarin staat:

'Hier wil ik graag bezien hoe de Here zelfs aan heidenen, waarvoor hij niet lijkt te zorgen, die Hij zelfs van zich werpt omdat ze zichzelf van hem hebben afge-

wend, toch aan hen vervult wat gezegd wordt in

"Ik ben uw machtige God ..."

Hier wordt dus de Bijbel gebruikt om het onbekende en angstaanjagende te kneden in het eigen beeld van de wereld zoals God die heeft bestemd. En zo wordt het onheilspellende hanteerbaar; het wordt als het ware terug gebracht naar een proportie die bekend is. Datzelfde gebeurt als het optreden van de Mongolen wordt vergeleken met dat van Belsazar, wiens rijk door Gods toedoen ondersteboven werd gekeerd. Er wordt gezocht in de vertrouwde omgeving naar een greep op de realiteit en de Bijbel geeft daar de mogelijkheid toe.

Je kunt de leerlingen zo laten merken hoe de Bijbel werd gebruikt. Ze weten nu over het algemeen niet eens meer wat dat is! Maar al is in onze samenleving de Bijbel niet meer het handboek voor maatschappelijk handelen, toch is het natuurlijk wel bij uitstek een belangrijk geschrift voor onze cultuur. Met Menko en de Mongolen in de hand kun je laten zien hoe destijds de Bijbel werd gebruikt als een instrument om het vreemde hanteerbaar te maken. Schitterend.

Je moet trouwens goed bedenken dat een heleboel zaken die als huiveringwekkend werden ervaren, eigenlijk al om de hoek begonnen. De natuur was niet de door de mens beheerste bondgenoot, maar de bergplaats van weet ik niet hoeveel vijanden.

Overigens, ook voor die beleving zitten we voor de twaalfde en dertiende eeuw in een overgangperiode. Door het

voorbeeld van Franciscus van Assisi gaat de houding ten opzichte van de natuur veranderen.'

Vraagstelling en beoordeling

'Juist omdat het onderwerp Middeleeuwen de mogelijkheid biedt om zo'n verscheidenheid aan voorbeelden aan te reiken, moet je de vraagstelling zo open mogelijk maken. In de antwoordmodellen moet ruimte zijn voor persoonlijke invulling van de kandidaat. Er is nu een soort vraagstelling die niet méér verlangt van de kandidaten dan het min of meer handig zoeken van antwoorden in teksten via vragen. Het soort vaardigheid waarvan ik zeg, jongens, wat hebben we eraan? Hoe komen we af van die 'Steigerung' van vragen en bronnnetjes?

We moeten komen tot veel algemenere vraagstellingen in de richting van: wat vind jij de essentie van deze tekst? En niet: zoek tussen regel 50 en 58 naar dit of dat. Het is alleen maar zoeken, zoeken, zoeken. Dat wordt het sjibbolet van het studiehuis. Daar moeten we niet naar toe. We moeten het studiehuis juist gaan gebruiken om langere termijnprocessen in de denkwereld van de leerlingen los te maken.

Bij dit onderwerp is er zo'n grote verscheidenheid aan potentieel bronnenmateriaal, dat je bijna geen centrale vraagstelling kunt maken die overall valide is. Maar wat zien we: het Cito stelt iemand aan die allerlei bronnen gaat zoeken bij het onderwerp. Dat corpus wordt als het ware aan een groep redelijk vrijgestelde leraren overhandigd die de taak hebben daar vragen bij te maken als een soort nationale vragenfabriek.

Is het niet veel beter dat corpus van bronnen ter beschikking te stellen aan alle docenten met de mededeling: hier zijn de bronnen waaruit de vraagstelling is gedestilleerd? Nu doet men ontzettend geheimzinnig, heel spastisch, heel oneigen aan het onderwijs. Onderwijs is geen atletiek. Het Cito laat heel waardevol werk doen, maar het levert alleen een stelletje vragen op, jammer. Het is echt niet nodig de hele papierbundel aan iedereen op te sturen, maar men zou wel een lijstje kunnen maken van de bronnen die geselecteerd zijn voor de vragen, in plaats van al dat geheimzinnige gedoe met fragmentarisch en verknipt bronnenmateriaal.

We moeten een gelijksoortige canon

hebben vanwaaruit iedere leraar kan vertrekken voor een zelfstandige invulling. Mijn wens voor de vraagstelling is dan, dat er een veelheid aan antwoorden mogelijk is en niet een 'weinigheid'. Maar het Cito streeft naar antwoorden die direct meetbaar zijn in een of twee punten.

Er wordt vaak gezegd, dat de samenleving dit soort dingen wenst. Ouders willen weten of het een 5,46 is, want dan wordt het een zes, of een 5,44, want dan krijgt het kind een vijf. Aan de ene kant word je dus met 'meetbaarheden' om de oren geslagen, maar aan de andere kant wordt er toch steeds meer aandacht gevraagd voor verschillen en verscheidenheid. En wie in de samenleving nu precies wat wil, daar is niet goed achter te komen.

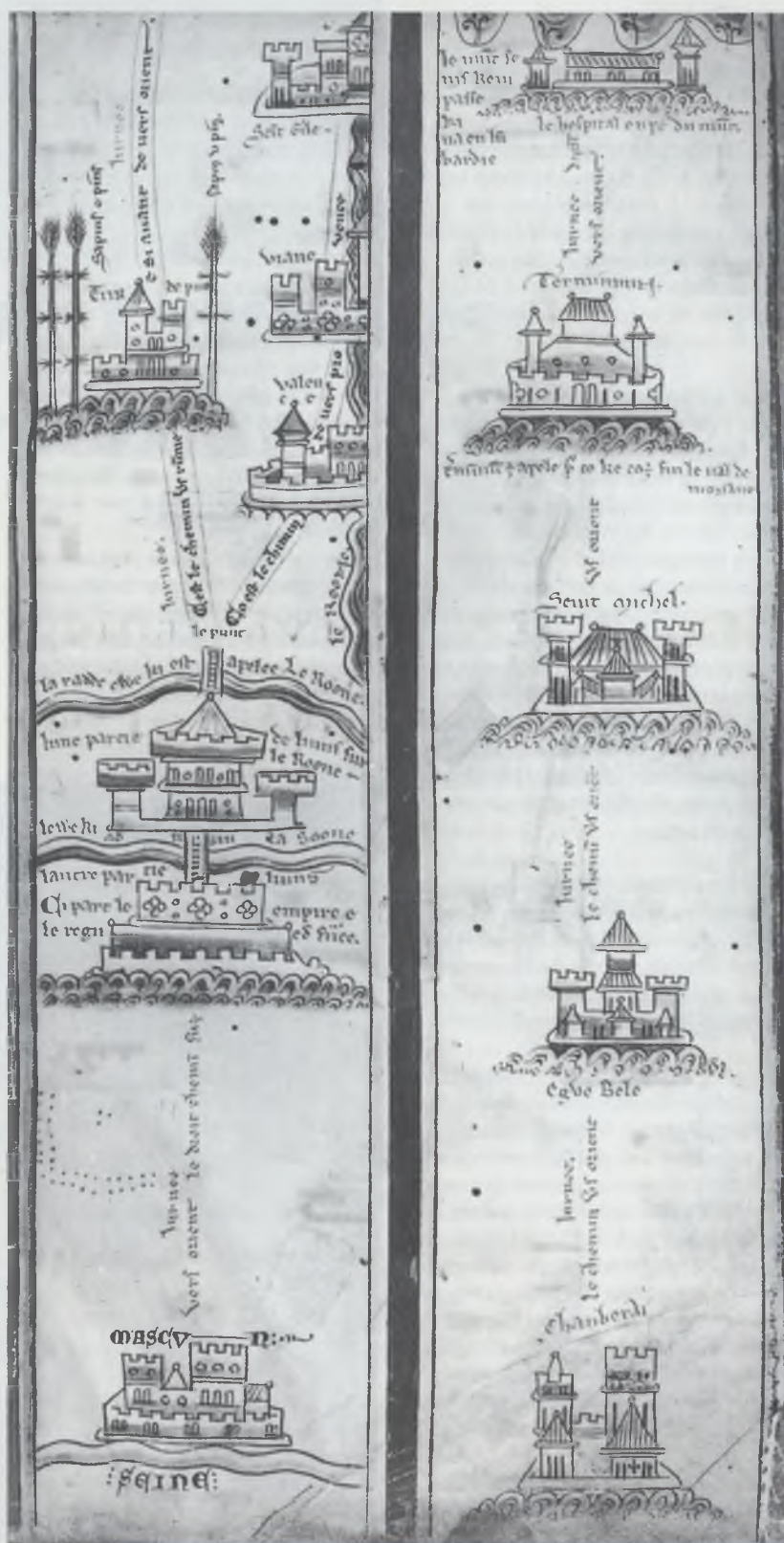
Laat ik een voorbeeld geven. Ook op de universiteiten verandert er een heleboel, omdat studenten daarop zouden aandringen. Het zijn echter helemaal niet alle studenten die dat willen, maar een aantal studentenvertegenwoordigers, die zich luid laten horen. En dat is een apart slag.'

Reizen in de Middeleeuwen

Van Herwaarden heeft veel gepubliceerd over het thema 'reizen'. We vroegen hem hoe dat nu ging in de Middeleeuwen.

'Ja, dat was lopen! Je had paarden en wagens, maar toch. Het reizen was in zoverre primitief dat er veel meer woeste gebieden waren, waar doorheen getrokken moest worden. Maar aan de andere kant was er in het latijns-christelijke Europa een redelijke infrastructuur van pelgrims- en handelswegen, waarbij voor de verzorging van de reiziger toch wel het een en ander te vinden was. Er waren routebeschrijvingen, afstandstabellen met onder elkaar geplaatste namen van plaatsen; iets wat we ook uit de romeinse tijd kennen. In dergelijke 'gidsen' stonden ook aanwijzingen voor de reizigers en informatie over volken en landstrekken waar men doorheen moest. Bijvoorbeeld: kijk uit bij de Gascogners, want voor je het weet heb je een slaande ruzie.

Daarnaast was er de infrastructuur die hoorde bij het christendom. Kloosters hadden de verplichting iedereen gastvrij op te nemen, ook kooplieden, die dan wel een vrijwillige bijdrage gaven.

Kaart uit de 'Chronicon maior' van Mathew Paris (ca. 1250). Op deze schematische kaart staat een deel van de route naar Rome met als beginpunt Macon (met abusievelijk de Seine) met een wegaanduiding oostwaarts naar de grens met het Rijk langs de Saone, waarna ook de Rhone wordt aangegeven. Vandaar twee wegen: de ene naar Rome, de andere naar de Provence (Valence-Vienne-Saint-Gilles). De eerste weg naar Rome wordt rechts verder gevolgd: Chambéry-Aiguebelle-St. Michel-Mt. Cenis (met hospitaal).

*Het Middeleeuwse wereldbeeld uit de
Kroniek van Hartmann Schedel 1493.*